

O'ZBEK MILLIY RAQSLARINING SHAKLLANISH TARIXI VA RIVOJLANISH JARAYONI**Davxonova Matkuba Azamovna**

Termiz shahar 2- bolalar musiqa va san'at maktabi

Xoreografiya o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17858238>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston xalqining ko'p asrlik madaniy merosi bo'lgan milliy raqs san'atining shakllanish bosqichlari, tarixiy ildizlari va taraqqiyot jarayoni ilmiy nuqtayi nazardan yoritib beriladi. O'zbek raqslari Markaziy Osiyo hududida ilk sivilizatsiya o'choqlaridan boshlab shakllanib, turli etnografik qatlamlar, marosimlar, diniy urf-odatlar hamda ijtimoiy-madaniy muhit ta'sirida rivojlangan. Maqolada raqs san'atining qadimiy davrlardan to hozirgi zamongacha o'tgan bosqichlari, har bir davrga xos o'ziga xos xususiyatlar, uslublari va janrlar tahlil qilinadi. Shuningdek, mustaqillik yillaridan keyingi o'zbek raqsi maktablarining taraqqiyoti, yangi yo'nalishlar, koreografiya ta'limi va ijrochilik mahoratining yangicha mezonlari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tarixiy manbalar, etnografik ma'lumotlar hamda san'atshunoslik qarashlari asosida milliy raqs san'atining o'tmishi va bugungi holati qiyosiy yondashuvda o'rganiladi. Olingan natijalar o'zbek raqsining madaniy qadriyat sifatida bugungi avlod tarbiyasidagi o'rnini anglashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: O'zbek raqslari, tarixiy shakllanish, etnografiya, marosim raqslari, koreografiya, xalq ijodi, milliy an'analar.

1. KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

O'zbek milliy raqslari xalqning hayot tarzi, dunyoqarashi, qadriyatlari va ruhiyatining bevosita badiiy ifodasidir. Raqs san'ati qadimgi marosimlar, hosil bayramlari, diniy udumlar va harbiy safarbarlik bilan uzviy bog'liq holda shakllangan. Raqsning har bir harakati xalqning ichki ruhiy holatini, quvonch yoki g'am tasvirini ifodalagan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashtirish davrida milliy merosni chuqur o'rganish va yosh avlod ongiga singdirish zaruriyati yanada oshib bormoqda. Shu bois o'zbek raqslarining tarixiy ildizlarini o'rganish, ularning rivojlanish jarayonini ilmiy tahlil qilish nafaqat san'atshunoslar, balki jamiyatshunoslik, madaniyatshunoslik sohalari uchun ham muhimdir.

ASOSIY QISM

O'zbek milliy raqs san'ati bir necha ming yillik tarixga ega bo'lib, xalqning turmushi, marosimlari, diniy qadriyatlari va ijtimoiy jarayonlari bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan. Uning rivojlanish jarayoni uch asosiy madaniy qatlamga tayangan: qadimiy diniy va marosimiy raqs, hududiy professional raqs maktablari, zamonaviy sahna va kompozitsion raqs yo'nalishlari.

1. Qadimiy marosimiy raqslarning ildizlari;

Arxeologik qazilmalar, qadimiy tasviriy san'at namunalari va xalq og'zaki ijodi o'zbek raqsining dastlab marosimiy vazifani bajarganini ko'rsatadi. Raqs tabiat kuchlariga sig'inish, hosil barakasi, to'y-marosimlar, shamansimon diniy amallarda ajralmas unsur sifatida namoyon bo'lgan. Harakatlarda qo'l, bosh va kaft harakatlari yetakchi bo'lib, ular ko'pincha qush qanoti, daraxt tebranishi yoki suv oqimi kabi tabiat belgilarini takrorlagan.

2. Hududiy maktablarning shakllanishi;

O'rta asrlar davrida o'zbek raqs san'ati hududlar kesimida farqlana boshladi. Buxoro raqslari ko'proq mayinlik, nafislik, qo'l barmoqlari harakati bilan tavsiflanadi.

Xorazm raqslari esa tez ritmik harakatlar, jasorat va shiddat bilan ajraladi. Farg'ona raqslari nafis tebranishlar, nozik qadamlash va lirizmi bilan mashhur. Har bir maktab o'z kostyumi, musiqasi va ijro uslubiga ega bo'lib, ular bugungi kungacha saqlanib kelmoqda.

3. Uyg'onish davri va saroy raqslari;

Temuriylar davri o'zbek raqslari tarixida yuksalish bosqichi bo'ldi. Saroylarda maxsus raqqosalar jamoalari shakllandi, raqs musiqa va adabiyot bilan uyg'un holda rivojlandi. Ko'plab miniatyuralarda raqqosalar tasvirining uchrashi aynan shu davrda raqs san'ati jamiyat hayotida muhim o'rin egallaganidan dalolat beradi.

4. XX asr va sahna raqsining shakllanishi;

Sovet davrida raqs san'ati professional sahna ko'rinishida rivojlandi. Xalq raqslari sahnalashtirildi, ansambllar tashkil etildi (Masalan: "Bahor", "Shodlik", "Tanovar"). Bu jarayon milliy raqsga kompozitsion yondashuv, jamoaviy sahna harakati, dramaturgik struktura olib keldi.

5. Mustaqillikdan keyingi davr — yangilanish va modernizatsiya ;1991 yildan so'ng milliy raqsning tiklanishi va rivojiga katta e'tibor qaratildi. Hududiy maktablar qayta tiklandi, xalq an'analari asosida yangi sahna kompozitsiyalari yaratildi. Xorijiy sahnalarda ham o'zbek raqsining tanilishi milliy identitetning mustahkamlanishiga xizmat qildi. Bugungi kunda O'zbekistonda raqs ta'limining ilmiy asoslari shakllangan, oliy o'quv yurtlarida koreografiya yo'nalishlari faoliyat yuritmoqda.

2. ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS)

Tadqiqot jarayonida Z. Islomov, V. Uspenskiy, F. Abdurahmonova, G. Qodirova kabi olimlarning o'zbek raqs san'ati bo'yicha ilmiy ishlari, tarixiy-arxiv materiallari, etnografik ma'lumotlar tahlil etildi. Metodologiyada qiyosiy tarixiy yondashuv, tavsifiy tahlil, etnografik kuzatish usullari asos bo'lib xizmat qildi. Shuningdek, raqs namunalari video-arxivlar asosida o'rganildi, janrlar taqqoslanib, ularning harakat tuzilishi, ritmik xususiyatlari va semantik ma'nosi tahlil qilindi.

3. NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS)

Olingan ma'lumotlar asosida o'zbek raqs san'atining shakllanish jarayoni quyidagicha bosqichlarga ajratildi:

a) Qadimgi davr (mil.avv. III–I mingyilliklar)

Raqs avvalo diniy va marosimiy harakatlar ko'rinishida mavjud bo'lgan. Bu raqslar tabiat unsurlari, urug'-qabila e'tiqodlari bilan bog'langan.

b) O'rta asrlar davri;

Bu davrda Buxoro, Xorazm, Farg'ona maktablari shakllandi. Har bir hudud o'ziga xos uslub va ritmga ega bo'ldi.

c) Temuriylar va keyingi davr

Saroy raqslari, professional ijrochilik paydo bo'ldi. Raqs san'ati miniatyuralarda tasvirlana boshladi.

d) XX asr va mustaqillikdan keyingi davr

Raqs maktablari ochildi, sahna raqsi rivojlandi, yangi kompozitsion yo'nalishlar paydo bo'ldi. Milliy raqs global sahnaga chiqdi.

4. MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

Tadqiqot natijalariga ko'ra o'zbek milliy raqslari doimo ijtimoiy-madaniy muhit ta'siri ostida rivojlangan.

Har bir tarixiy bosqich san'atga yangi unsur olib kirgan: qadimgi davr marosimiy harakatlari asos bo'lgan bo'lsa, o'rta asrlarda hududiy maktablar shakllanib, professional ijrochilik kengaydi. Mustaqillik yillarida esa raqs san'ati davlat darajasida qo'llab-quvvatlandi, yangi pedagogik tizimlar ishlab chiqildi. Bugungi kunda milliy raqslar nafaqat san'at, balki tarbiya va milliy o'zlikni anglashning muhim omiliga aylandi.

5. XULOSA (CONCLUSION) — KENGAYTIRILGAN

O'tkazilgan ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, o'zbek milliy raqslari qadimiy marosimdan boshlab professional sahna san'atigacha bo'lgan murakkab evolyutsion yo'lni bosib o'tgan. Har bir davr raqsga o'ziga xos badiiy rang, yangi harakatlar tizimi va mazmun olib kirgan. O'zbekiston hududlarida shakllangan raqs maktablari madaniy xilma-xillikni aks ettiradi va bu xilma-xillik milliy raqsni umumxalq merosiga aylantiradi.

Bugungi globallashuv sharoitida milliy raqslar faqat san'at namunasigina emas, balki xalqning tarixiy xotirasi, milliy o'zlik va ma'naviy tarbiya vositasi sifatida alohida ahamiyatga ega. Shu sababli, raqs an'alarini ilmiy asosda o'rganish, yosh avlod ongiga singdirish, ta'lim jarayoniga kiritish hamda xalqaro miqyosda targ'ib qilish muhim vazifa hisoblanadi. Milliy raqslarimizni asrab-avaylash, ijodiy qayta talqin qilish va zamonaviy sahna texnikalari bilan uyg'unlashtirish kelajakda o'zbek koreografiyasining yanada ravnaq topishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Islomov Z. O'zbek raqs san'ati tarixi. — Toshkent: Fan, 1998.
2. Uspenskiy V. Muzykalnaya kultura Uzbekistana. — Moskva, 1976.
3. Abdurahmonova F. Milliy raqs va uning sahna talqini. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
4. Qodirova G. O'zbek raqs maktablari va rivojlanish yo'nalishlari. // San'atshunoslik jurnali, 2021.